

# PÉČE BY MĚLA STÁT V CENTRU LIDSKÉHO ŽIVOTA NAMÍSTO EKONOMICKÉHO JEDNÁNÍ.

## ROZHOVOR ZUZANY UHDE S JOAN TRONTO

Joan Tronto je profesorkou politické vědy na Minnesotské univerzitě v USA. Politická a morální teorie péče Joan Tronto představuje jeden z klíčových feministických přístupů k péči. Na rozdíl od většiny autorek etiky péče chce Tronto etiku péče zasadit do širšího rámce spravedlnosti. Spravedlnost podle ní tvoří nezbytný rámec materialisticky zakotvené teorie péče, přičemž cílem je propojení univerzálních práv s konkrétními potřebami a odpovědností za péči pro vypořádání se s nerovnostmi a nadvládou jakožto strukturami, v nichž jsou vztahy péče zasazeny. Politická teorie péče proto podle ní musí vycházet z analýzy potřeb a mocenských vztahů, které významně utvářejí společenské vymezení odpovědnosti. Mezi její hlavní knihy patří *Moral Boundaries: A Political Argument for an Ethics of Care* (1993) a *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice* (2013).

**Zuzana Uhde:** Ve své knize *Moral Boundaries* (*Morální hranice*) z roku 1993 jste rozpracovala teoretický přístup k péči, který se lišil od tehdejších konceptualizací péče zejména svým důrazem na překonání pojetí péče jako ženské morálky a spojení péče se vztahem matky a dítěte a s provinčností. Rozpracovala jste politickou teorii péče založenou na pojetí péče nejen jako morální, ale také jako politické kategorie, která umožňuje situovat pečující praktiky do širšího rámce sociálních, ekonomických a kulturních struktur a nerovností. Mohla byste se vrátit k tehdejší diskusi o péči a vysvětlit základní rozdíly, které vidíte mezi vašim přístupem a dalšími pracemi v oblasti etiky péče z pera Sary Ruddick, Virginie Held nebo Nel Nodding?

**Joan Tronto:** Ráda. První článek jsem o péči publikovala v roce 1987, jmenoval se „Přes genderové odlišnosti k teorii péče“ (Tronto 1987). Reagovala jsem v něm na představu „ženské morálky“, která vzešla z nepochopení Gilligan a Ruddick a z interpretace „femininní etiky“ Nel Nodding jako feministické etiky. Mnoho lidí si z práce Gilligan odneslo, že identifikovala „jiný hlas“, i když Gilligan hned na druhé straně své knihy *In a Different Voice* (*Jiným hlasem*) tvrdí, že mezi genderem a tímto druhým hlasem neexistuje žádné esenciální spojení. (Později tvrdila, že existují pouze dva hlasy, protože člověk sleduje dva základní problémy: oddělit se od ostatních – hlas autonomie – a spojit se s ostatními – hlas pečujících vztahů). Sara Ruddick ve své knize popsala „mateřské myšlení“ (*maternal thinking*), ale nepředpokládala, že mateřské myšlení bude esencialisticky spojováno pouze se ženami. Muži se podle jejího názoru mohou rovněž na mateřských aktivitách (*mothering*) podílet. Virginia Held se věnovala různým důležitým otázkám sociální filosofie ještě předtím, než vydala knihu *Feminist Morality: Transforming Culture, Society, and Politics* (*Feministická morálka: Proměna kultury, společnosti a politiky*), která vyšla ve stejném roce jako *Moral Boundaries*. Přístup Held nebyl výhradně zaměřen na péči, spíše šlo o obecnější zkoumání významu žen-

ské zkušenosti, a zkušenosti obecně, pro filosofii. Můj přístup byl a je jiný v tom, že vidím morální a politický život jako silně propojené. Podle mého názoru morální teoreticky Ruddick, Held i Nodding vycházejí z mylného předpokladu, že nejdříve činíme morální tvrzení a teprve poté je vztahujeme k politickému kontextu.

**Zuzana Uhde:** V knize *Moral Boundaries* jste identifikovala čtyři fáze péče a čtyři morální hodnoty, které z každé z nich vycházejí: 1. fázi starostlivosti (*caring about*) a z ní plynoucí hodnotu pozornosti (*attentiveness*) k potřebám druhých; 2. fázi opatrování (*taking care of*) a z ní plynoucí hodnotu zodpovědnosti (*responsibility*); 3. fázi poskytování péče (*care-giving*) a z ní plynoucí hodnotu schopností (*competence*); 4. fázi přijetí péče (*care-receiving*) a z ní plynoucí hodnotu vnímavosti (*responsiveness*). V současnosti jste přidala pátou fázi spolupečování (*caring with*) a na ni navázané hodnoty důvěry a solidarity. Mohla byste vysvětlit tuto pátou fázi ve vztahu k dalším fázím?

**Joan Tronto:** Pátá fáze péče – spolupečování, kterou provázejí morální kvality důvěry a solidarity, je charakteristická pro demokratickou podobu péče, tím myslím péče, která vede k rovnosti. Péče je většinou nevyhnutelně nerovná: ti, kteří něco potřebují a potřebují k tomu pomoc druhých, jsou často na druhých závislí. Pátá fáze zachycuje moment, kdy se skutečnost potřebnosti vyrovná, pokud je péče neustále a opakovaně poskytována, znovu a znovu, ve společenství lidí poskytujících a přijímajících péči. Protože lidé mohou očekávat, že jejich potřeby budou naplněny, přičiněním jich samých i druhých, stávají se důvěřivějšími a poctíují solidaritu jako obecnou hodnotu, která definuje jejich vztahy s druhými. To neznamená, že každý jednotlivý akt péče je rovným vztahem. Znamená to, že je možné podívat se na pečující společnost jako na společnost, která směřuje k rovnostářskému vztahu spolupečování.

Důvod, proč si myslím, že je důležité promýšlet péči v demokratickém rámci, je následující: koncepty jsou nástro-

je, nejsou to teorie. Péče je koncept. Může ovšem existovat mnoho podob péče, které naplňují kritéria konceptu péče. Feudální vztahy zahrnovaly péči, i když ne v podobě, kterou by dnes lidé přijali. Každá společnost poskytuje péči, nejlepší bude ovšem taková péče, která je v souladu s ostatními společenskými hodnotami („žít ve světě co nejlépe“)<sup>1</sup>. Proto tedy v demokratické společnosti bude nejlepší pečující demokracie.

**Zuzana Uhde:** *Pečující demokracie* je název vaší nejnovější knihy. Můžete vysvětlit, jak chápete pečující demokracii? Jak jste se zmínila, žádoucí podoba péče je taková, která je v souladu s dalšími společenskými hodnotami. V perspektivě současného mezicivilizačního a mezikulturního dialogu se ukazuje, že demokracie není univerzální hodnotou. Uvažujete tedy o pečující demokracii jako o specifickém uspořádání pro západní model modernity? A jak je to spojeno s národním státem, vezmeme-li v úvahu situaci, kdy národní státy ztrácejí svůj vliv v porovnání s globálními ekonomickými aktéry? Uvažujete o tom, že by pečující demokracie překračovala hranice národních států? A jak v tomto rámci chápete odpovědnost vůči potřebám druhých na globální úrovni?

**Joan Tronto:** Pečující demokracie předpokládá dvě věci: demokracie se musí stát více pečující a péče se musí stát demokratičtější. Tvrdím, že péče v jakékoli společnosti je strukturována v souladu s dalšími společenskými hodnotami. Ale zatímco „demokracie“ není univerzální hodnotou (a rozhodně ne, pokud chápeme demokracii jako druh západní moderní vlády), jsem přesvědčena, že důstojnost pro všechny – což chápu jako základní logiku demokracie – je univerzální. Význam je různý v odlišných kontextech, ale pochopení pečující demokracie se odvíjí od předpokladu, že: a) všichni lidé potřebují péči a poskytují péči; b) přehlížení pečujících aktivit musí být přehodnoceno ve všech společnostech, a to jak z politické, tak z filosofické perspektivy.

Pečující demokracie je do určité míry spojena s národním státem, ale já rázím tezi, že politiky péče musejí vycházet z pozornosti vůči druhým a musí na ně navazovat zodpovědnost za péči. Tato zodpovědnost se také mění a dnes se stala transnacionálnější. Národní stát skutečně ztrácí část svého vlivu, část může ale také získat zpět. Měl by zajistit, že se všem občanům i návštěvníkům dostane péče a že bude s pečujícími zacházeno s respektem, což jsou důležité cíle jak pro lidi žijící v daném státě, tak pro ostatní.

**Zuzana Uhde:** Různé směry teoretického uvažování o péči rozšiřují v odpovědi na postupující globální interakce svůj analytický rámec. Péči chápou jako koncept, který může inspirovat uspořádání globálních společenských vztahů. Nicméně někteří kritikové a kritičky upozorňují, že péče nemůže být všeobecným konceptem, na kterém je možné založit teorii globální společnosti, tato teorie podle nich musí být rozpracována na základě obecnějšího konceptu. Například

třetí a čtvrtá generace kritických teoretiků a teoretiček pracuje s konceptem uznání, který podobně jako péče vychází ze vztahové ontologie a kontextuálního pojetí sociálních vztahů, péči potom chápou jako jeden aspekt uznání. Na Vaši práci se můžeme dívat jako na výjimku mezi teoretiky a teoretičkami péče, protože uvažujete o spravedlnosti a demokracii ve spojení s feministickou teorií péče, které by měly společně tvořit východisko pro zkoumání sociálního uspořádání jak na lokální, tak na globální úrovni. Jakou rovinu obecnosti připsujete konceptu péče?

**Joan Tronto:** Péče je koncept, nikoli teorie. Ani uznání není teorie, ale koncept. Například existuje druh uznání v Hegelově interpretaci vztahu pána a raba, což však není druh uznání, který bychom podporovali v demokratické společnosti.

Podle mého názoru se musí uznání jako kritický koncept vypořádat s určitým problémem. Potřebuje vyřešit přetrvávající předpoklad, že východiskem filosofického zkoumání je jáství. Může se zdát divné, že na to upozorňuji, protože uznání jako koncept vychází z požadavku „druhých“ na uznání. Ale skutečnost, že tito byli označeni od začátku „druhými“, předpokládá, že jáství, vůči kterému jsou „druhými“, je vlastním předmětem sociálního myšlení. Tento problém nemůže být vyřešen. Péče je blíž svým základům v takové feministické teorii, která jako jeden z prvních epistemologických kroků provádí „decentralizaci“ jáství a poté nahlíží na sociální svět. Péče začíná uprostřed všeho, není zde začátek, žádný správný „výchozí bod“. Ale tento výchozí bod bylo často složité si odmyslet, to je důležitý argument ve prospěch péče.

**Zuzana Uhde:** Péči chápou jako intersubjektivní praktiku, což znamená, že vztahy ontologicky předcházejí individuálnímu subjektu. A podobně uznání je intersubjektivní vztah, který ontologicky předchází individuálnímu subjektu. Nejsou východiskem vaší teorie pečující vztahy?

**Joan Tronto:** Pečující vztahy jsou východiskem, ale tento výchozí bod je kdekoli a všude. Sami sebou jsme ve vztazích s druhými. Ačkoli je uznání intersubjektivní, vychází z existence a problémů jáství, které je schopno vztáhnout se k druhým, takže uznání je vždy do určité míry sebereferečním pohledem. Tento způsob myšlení chápou jako nevyhnutelně spjatý s přístupem, který se snaží nalézt východisko pro vzájemný vztah. Naproti tomu vztahová etika podobně jako etika péče předpokládá, že etické otázky musejí být uchopeny uprostřed dění, není možné se vrátit zpět k jednoduššímu, čistému, abstraktnímu způsobu pojetí vztahů, které vynechává současnou komplexitu.

**Zuzana Uhde:** V našem každodenním životě, včetně pečujících vztahů, zažíváme působení globalizace. Výzkumná pozornost je soustředěna na rostoucí počet domácích pracujících, často migrantek, které zdánlivě umožňují emanci-

paci zejména finančně zajištěných žen. Toto uspořádání ale reprodukuje tradiční genderovou dělbu práce a rovněž rasovou a třídní dělbu zodpovědnosti za péči, nyní na transnacionální úrovni. Emancipace některých žen, tak, jak je dnes prosazována – kterou nazývám deformovanou emancipací – je vnitřně spojena se strukturami globálních nerovností. Ačkoli se některé výzkumnice dívají na fenomén nájemních domácích pracovníků jako na nevyhnutelný jev, vy jste formulovala kritiku těchto vztahů jako ze své podstaty nespravedlivých a protikladných k feministickému úsilí o spravedlnost. Váš pohled vyzývá feministky, aby se znovu zamyslely nad tím, v jakém světě chceme žít. Mohla byste načrtnout, jak si takovou reálnou utopii představujete?

**Joan Tronto:** Často jsem překvapena, jak zřídka se vracíme k počátkům tohoto problému. Ženám je stále připisována pečující práce. Myšlenka, že „emancipace“ žen od domácí práce (nebo řečeno jazykem sociálních politik začlenění žen mezi pracovní sílu) je řešením problému nerovností žen a mužů, vychází z deformovaného pohledu, který přehlíží význam a potřebu péče. Řešením je nové promyšlení poskytování péče tak, aby byla péče rozdělena mezi všechny občany, muže a ženy, bohaté a chudé, všichni by měli mít svůj díl. Když má někdo možnost se tomu vyhnout, znamená to, že to za něj musí udělat někdo jiný.

V tomto aspektu „reálná utopie“ není tak daleko: tuto diskusi můžeme v demokratických společnostech začít. To také vyžaduje podívat se, jak péče funguje jako kritika neoliberalního ekonomického řádu, ve kterém by měly být potřeby každého naplněny prostřednictvím trhu a za peníze. Péče před nás klade výzvu postavit do centra lidského života něco jiného než ekonomické jednání. Tento posun v pohledu na svět klade řadu otázek a otevírá další možnosti.

**Zuzana Uhde:** Současnou situaci jste popsala jako nepečující, pramenící z nepozornosti a neochoty lidí věnovat pozornost druhým a jejich potřebám. Odkud pramení tato nepozornost a neochota? Jaké sociální struktury utvářejí nepozornost a neochotu a jaký je jejich vztah ke kapitalismu?

**Joan Tronto:** Kapitalismus – se svou logikou odcizení, útlakem pracujících a sledováním zisku – je velkou částí problému. Ale jde to dál: kapitalismus narušil rodinu a tradiční způsob života, pečující činnosti jsou dokonce stále častěji ztrženy. Chybí prostor pro veřejnou diskusi, zrychluje se práce, obklopuje nás masová konzumní společnost – všechny tyto struktury moderního života odvracejí lidi od pozornosti vůči druhým. Samozřejmě některé individuální psychologické odlišnosti vedou určité lidi k tomu, že jsou vnímavější k druhým. Ale když se zamyslíme nad tím, jak velmi jsou tyto odlišnosti genderově ovlivněné, spatříme genderovou strukturu, která je utváří. Na tuto otázku neznám úplnou odpověď. Jsem si ovšem docela jistá, že pokud začneme uvažovat o tom, jak restrukturovat instituce, aby se staly více pečujícími, uděláme velký krok vpřed.

### Literatura

- Held, V. (ed.) 1995. *Feminist Morality. Transforming Culture, Society, and Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tronto, J. C. 1987. „Beyond Gender Difference to a Theory of Care.“ *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, Vol. 12, No. 4: 644–663.
- Tronto, J. C. 1994. *Moral Boundaries. A Political Argument for an Ethics of Care*. New York, London: Routledge.
- Tronto, J. C. 2013. *Caring Democracy. Markets, Equality, and Justice*. New York, London: New York University Press.

Překlad © Zuzana Uhde, 2014

© Joan Tronto, Zuzana Uhde, 2014

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

### Poznámky

**1** Tronto zde cituje část své definice péče, kterou spolu s Berenice Fisher formulovala: „Na nejobecnější úrovni navrhuje na péči nahlížet jako na aktivitu druhu, která zahrnuje vše, co děláme, abychom udržovali, zachovávali a spravovali náš „svět“ tak, abychom v něm mohli žít co nejlépe. Tento svět zahrnuje naše těla, naše jáství, naše prostředí, což se vše snažíme propojit v komplexní síť udržující život.“ (Tronto 1994: 103).